

ВИДАВНИЦТВО „СІЯЧ“

Р293

Н59

Іван Нечуй-Левіцький

УНІЯ
і Петро Могила
КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛІТ

Видання
друге

№ 33

Видавничим Т — вом „СІЯЧ“

в м. Черкасах

видруковані такі книжки:

1. П. Гулак-Артемівський. Твори. . . Ціна 55 коп.
2. Є. Гребінка. Приказки. 45 коп.
3. Думи кобзарські. 1 р. 20 коп.
4. Г. Коваленко. Людина і Громада. . . 85 коп.
5. Жарти життя. 3 р. —
6. Початковий курс української
історії для початкових шкіл. . . 2 р. —
7. Б. Грінченко. Іван Виговський. . . 1 р. 80 коп.
8. Про книжки. 85 коп.
9. Без хліба. 40 коп.
10. Павло хлібороб. 40 коп.
11. Хата. 45 коп.
12. Братства і просвіт. справа. 50 коп.
13. Про пустині. 1 р. —
14. А. Нащенко. За що? 65 коп.
15. Дрібні оповідання. 1 р. 10 коп.
16. С. Черкасенко. Убогий жид. Казка. . 20 коп.
17. Як вродилася пісня. Казка. 25 коп.
18. Проф. Сумцов. Вога і краса укр. на-
родн. поезії. 85 коп.
19. Українські співці й байкарі. 65 коп.
20. Слобідсько-україн. історичні
пісні. 35 коп.
21. І. Франко. Sempet Tiro. 1 р. 80 коп.
22. Поєми 1 р. 75 коп.
23. Похорон. 60 коп.
24. Омешко. Хам. 3 р. —

М. 14.
Видавництво „СІЯЧ“

Р 292

Н 59

Іван Нечуй—Левіцький.

УНІЯ

I

ПЕТРО МОГИЛА

КІЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛІТ.

Видання
друге.

№ 33

Кіровоградська обласна
бібліотечна б-ка
Д. І. Чижевського

8604

ІНВ

№ 1010204

Видавничим Т—вом „Сіят“

Черкаси
Друкарня Видавничого Т-ва „Сіят“
1918 р.

2.14.

УНІЯ

І

ПЕТРО МОГИЛА

КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛІТ.

Колись-то дуже давно Україна звалась Руссю, і в наших городах були свої князі. В кожному городі був свій князь. Київ був тоді столицею, і в Києві сидів великий князь, старший над усіма князями. В Києві княжив святий Володимир, син його Ярослав, і багато інших князів. Як були на Україні князі тому буде швидко тисяча літ.

В 1240 році по Христовому Різдві прийшла на Україну велика татарська Орда. Татари взяли Київ, зруйнували його, забрали всі городи в нашій землі, поналили їх, вирізали велику силу народа і розігнали людей в ліса і на далеке Полісся. Орда швидко вернулась назад, звідкіль прийшла, зоставивши одні руїни, пожарища, та купи людських

вісток по-зад себе. Наш народ повинен був платити податі татарам.

Але швидко після того набігли на Україну інші вороги з далекого Полісся: то була Литва. Литовський князь Гедимин в 1320 році по Христовому Різдві прийшов з військом на зруйновану Україну, завоював Волинь, Київщину й Черніговщину, два місяці стояв під Києвом, розбив Київського і інших князів над річкою Ирпеню і взяв Київ. Україна стала частиною Литовського царства. Литва однак не була така шкідлива, як Орда. В Українських городах сіли литовські князі; але вони скоро перейняли нашу віру, заговорили нашим язиком, не зачіпали наших порядків і звичаїв, ще й до того прогнали зовсім татар і визволили Україну од татарського ярма.

Трапилось же на лихо Україні, що в Польщі не стало короля: королівський рід вимер. Поляки вибрали собі за короля литовського князя Ягелла. Ягелло переїхав в польську столицю Граків і королював над Польщею, Литвою й Руссю чи Україною. Поляки після того знов вибирали собі за королів литовських князів, доки зовсім не переманили їх до себе; а литовські князі, стаючи польськими королями, притягли до Польщі Литву й Україну. З того часу занувала на Литві і в нас на Україні Польща.

Польща не завоювала України, а загарбала її

собі хитрощами; одначе вона так захазяйнувала в нас, що ми з хазяїнів та стали в себе дома польськими наймитами. Ніколи не було Україні, українському народові так погано, як за часів того панування Польщі на Україні. Польща нашкодила нам гірше од татарської Орди, бо Орда раз облила українською кров'ю землю, а Польща цілі віки лила й точила нашу кров. Польські королі, польські пани лили до Литви й України, як бджоли до квіток, щоб висисати мед на свою користь.

Попереду, ще як траплялись в Польщі добрі королі, Україні було не так важко. Тоді ще й польські пани були не всі такі лихі, як стали навпісля. Були королі, котрі не зачіпали на Україні православної віри, не зачіпали давніх українських порядків і звичаїв, не силували людей робити панщину, бо по давньому звичаю польські пани не мали права селитись на Україні, купувати собі землю, і вже зовсім не мали права заставляти народ робити для себе панщину. Польське духовенство не лізло до нас на Україну, не заводило своїх монастирів. Польща поважала православних архієреїв і священників і не повертала народа в католицьку віру. Такий король в Польщі був, наприклад, Степан Баторій. Польське католицьке духовенство натренчувало його повернути наш народ в католицьку віру. Степан Баторій сказав польським єсендзам: „я хвалю Бога, що я бачу український народ, великий

могутній, в добрій згоді з польським і литовським народом. Вони між собою рівня; вони поважають один другого. Між ними зовсім нема ворогування. Я не хочу силувати українського народу до католицизму, бо знаю, що од того Польща і Україна стануть ворогами, а через те Польща може пропасти“.

При Степані Баторії служив великий польський пан Ян Замойський. Він сказав православним так: „я сам католик і оддав би половину життя, щоб і ви стали католиками; але я оддам все життя на вашу свободу, коли б вас силували покинути свою віру і пристати до католицизму“.

Шкода тільки, що таких добрих королів і таких панів в Польщі було дуже мало, а недобрих було аж геть-то багато. Католицьке польське духовенство було й попереді недобре для нашого народу, та йому королі давали одкоша. Але в Польщі настав король, котрого польські духовні взяли добре в свої руки. Він їх слухав та й наробив з ними багато лиха Україні. Той король звався Сигизмунд третій, бо до його було в Польщі ще два королі, що звались Сигизмундами. За того короля сталася на Україні унія, сталося велике лихо для України.

Сигизмунд третій був сам дуже ярий католик, любив католицьку віру, і ненавидів інші віри. Він і сам був готовий знищити православну віру на Ук-

раїні. А тут до його причепились польські духовні, почали вговорювати його, щоб він повернув українців в католицьку віру. Вони обіцяли, що Бог дасть йому за те царство небесне, що він буде за те на тім світі в раю. До духовних пристали ще й польські пани. Їм хотілось перевернути український народ в католицизм, знести український язык, так щоб з українців поробити поляків. Вони думали, що тоді Польща буде сильним царством, коли скрізь: і в Польщі, і на Україні буде одна католицька віра, один польський язык. Сигизмунд послушав панів і ксендзів і дозволив їм перевертати українців на поляків і католиків. Поперед усього дозволили польським панам селитись на Україні і навіть роздавали їм дурно землі. Потім Сигизмунд почав накладати з єзуїтами, напустив їх багато на Україну і дав їм волю повертати наших православних панів і народ на католиків і на поляків. Що ж це за люде були ті єзуїти? Ось послушайте; зараз розкажу.

Єзуїти то були польські католицькі ченці. Вони попереду завились за границею, в Німеччині, а потім перейшли в Польщу. Багацько поляків пішло в такі ченці. Та ченці мали собі на умі одно: як найбільше і як найдалі розносити католицьку віру, обертати в католицизм всякого, кого тільки можна було обернути. Вони були дуже хитрі: хитрощами влізли в дома багатих панів, навіть прилізу-

вались до королів, назбирали собі незліченну силу грошей, обдурювали панів і королів,—а тишком та нишком робили своє діло: повертали всякого в католицьку віру чим тільки можна: і наукою, і книжками, і проповідями, і облесливими словами, і грішми, навіть недобрими ділами. Вони робили й думали як раз так, як тепер роблять жида, що він тобі й присягне, й побожиться, а все—таки обдурить чоловіка, бо в школі рабин здійме з його присягу. Такий закон був і в тих єзуїтів: їм дозволяли їх старші так: „роби ти“, каже, „погане діло, але думай про добре діло“, тоб-то про католицьку віру, „то тобі й Бог простить“. Чи могли ж такі люди не нашкодити Україні. А грошей в їх руках була сила! Ще й тепер на Україні є великі руїни єзуїтських монастирів, на Волині, в Острозі, в Луцькому, в Гроднянщині, в Дрогичині і скрізь. То були такі великі мури, такі келії і костьоли, що в один монастир можна б вмістити невеличке село. Тепер од їх, слава Богу, стоять одні руїни. От—таких то людей наслав Сигизмунд на Білу Русь і на Україну. Один з таких єзуїтів, поляк Петро Скарга став духовником Сигизмунда. Можна вгадати, яке лихо Україні він нашіптував Сигизмундові на вухо на сповіді. Скарзі страх як хотілось завести на Україну унію, а потім і католицьку віру, і поробити насляхами.

Як тільки Сигизмунд дозволив єзуїтам робити

своє діло на нашій землі, вони так і налетіли на Україну, так і вкрили Білу Русь і Україну своїми монастирями, як павуки засновують павутиння, щоб ловити мух. Попереду вони завели монастирі й свої школи в Вільні, Полоцьку, а потім і в Києві, а далі перейшли Дніпро, та й набудували монастирів і шкіл в теперішній Черніговщині і Полтавщині. Тишком та нишком вони розпочали своє діло: перероблювати українців на католиків і на поляків.

Єзуїти позаводили в Україні школи (а в нас тоді було дуже мало шкіл). Вони говорили, що вони тільки люблять науку і дбають про школи, щоб українців бач просвітити та навчити на все добро. Простенькі українці й повірили. Та чом, бач, і не повірити таким ніби-то тихим та добрим людям! Єзуїти вчили в своїх школах дуже добре ще й за науку не брали грошей. Наші багаті і бідні православні пани так і сунулись з своїми дітьми в ті гаспедські школи. Правда, єзуїти, хоч не брали за науку грошей, так за те брали од батьків хліб, рибу, борошно, полотно, сукна, навіть посуду, так що воно одно на одно й виходило. На Україні скрізь заговорили, що єзуїти люди добрі, добре вчать дітей, грошей не беруть..... Єзуїти пригорнули до себе українських батьків. Батьки з охотою давали до їх шкіл дітей. А єзуїти тих дітей випускали з шкіл такими, як самі були; „робили дядя, на себе глядя“, як кажуть. Ті діти

українських панів виходили вже католиками й поляками.

Забравши до себе в школи українських дітей, єзуїти їх пестили, мазали, не дуже силували вчитись, навіть розпускали їх. Діти їх за те любили; цілий вік потім горнулись до їх, згадуючи, як їм добре було у єзуїтів. За те-ж єзуїти шептали дітям, що православна віра негарна, а католицька гарна, що український язик поганий, а польський гарний, сміялись з наших церков, з наших священників, так що діти вже в школі ставали католиками і говорили по-польській, нехтуючи українським язиком. Але єзуїти забороняли їм в школі переходити на католицьку віру і випускали їх з школи ніби українцями й православними. Єзуїти говорили дітям, щоб вони аж навіпісля ставали католиками і поляками, а потім говорили батькам, що сами діти дійшли до того діла своїм розумом. Єзуїти були ніби ні в чому не винні, й обмахувались од усього руками.

От з того-то часу наші православні пани в Блівщині, на Волині, на Подолі, в Галичині, Гроднянщині і на Білій Русі почали ставати ляхами й католиками, і тим-то в тих краях і тепер пани всі ніби поляки, а то все наші перевертні, що колись були українці і православні.

Перероблюючи нашу православну шляхту на поляків і католиків, єзуїти, Сигизмунд і польські

пани прийнялись за наше духовенство і за народ. Для їх вони вигадали унію. Почали зачіпати попереду духовенство, нахиляючи його не до католицтва, боронь Боже! як вони казали, а тільки до унії. От почали вони тупцяти коло наших архієреїв і коло київського митрополіта, котрий тоді був найстарший між усіма архієреями і правив усіма церквами на Україні і Білій Русі. Почали вони заповідати їх ласки і писати до їх листи. Вони так хитро й мудро робили діло, що де-котрі архієреї, ченці і сам митрополіт здались на їх слова і прихилились до їх. Але езуїти зачіпали тільки не луччих, твердіших на віру, архієреїв, а поганчих. Вони знали, звідкіль почати діло, і як почати, і вгадати те.

В той час наші українські архієреї і київський митрополіт були не самостійні, бо над ними найстарший був патріярх, ще вищий од митрополіта. Той патріярх жив не на Україні, а в Царєграді, за Чорним морем. Патріярх настановляв на Україні митрополіта і архієреїв і часом приїздив на Україну, щоб побачити своїми очима, яке в нас духовенство. Він був родом грек і підданий турецький, бо вже тоді турки завоювали Царєград. Патріярх був бідний і часом приїздив збирати гроші, на царєградські й ерусалимські церкви. Як часом який наш архієрей поведився погано, то патріярх і скидав його з місця і постановляв иншого. За Си-

гизмунда приїхав з Цареграда тодішній патріарх Ієремія. Він поїхав попереду в Москву, зібрати грошей на церкви (а Московське царство тоді було особливо), потім заїхав на Україну. Сигизмунд дозволив йому заїхати на Україну й розпорятись, як йому було треба. Ієремія заїхав в Замостя, в теперішній Люблинській губернії, таке українське місто, і довгенько жив у великого польського пана Яна Замойського. Замойський, хоч сам був католик, але добре привітав патріарха, бо вони обидва були люде вчені і розумні, то й погодились між собою, хоч були не однакової віри. Поживши довгенько на Україні, Ієремія придивився, що де-які українські архієреї жили не добре, були родом з панів, держались звичаїв польських і жили зовсім не по-чернечому. Дуже погано тоді жив архієрей Луцький Кирило Терлецький. Патріархові говорили, що Кирило Терлецький живе дуже погано, дуже вже по панський, що він раз з челяддю напав на якогось пана і одняв од його поле, що він за гроші нападав на якогось маляра, що з монастирів поробив хуторі і позаводив там псарні і держав собак для вловів. Патріарх покликав до себе на суд Кирила і інших духовних і самого тодішнього митрополита Онисифора, на призвище Дівочку, бо Онисифор, не будиши ченцем, був жонатий два рази, а такий чоловік не мав права бути митрополітом. Патріарх скинув митрополита з місця, і настановив митропо-

літом Михайла Рогозу, поскидав ще де-яких духовних, а Терлецький якось викрутився. Митрополітові, Терлецькому і иншим не сподобалося, що патріарх так круто обійшовся з ними. Вони розсердились на патріарха і їм хотілось відняти патріяршу власть над собою, щоб патріарх не мав над ними ніякого права.

Друге діло, за котре ті люди розсердились на цареградського патріярха, було православне братство що патріарх Ієремія позаводив у Константинополі. Ті братства були схожі трохи на наші теперішні братства при де-яких українських церквах. Найдавніше церковне братство на Україні було в городі Львові в Галичині, що тепер за границею, в Німецькім царстві Цісарщині, за Почаєвом. Ієремія благословив те братство і дав йому багато права. Те братство було закладене при церкві Успенія Богородиці, котра й тепер є в Львові. В те братство міг вступати кожний православний, і священник, і купець, і швець, і пічник, хто хотів. Кожний братчик давав що-рочно звісну плату в братську кружку. Братчики сходились, вибірали собі старшин. На складені гроші братство помагало бідним, недужим, заводило школи, печатало церковні і всякі книжки, слідило за мирянами й духовними, щоб усі жили чесно, по-християнський, карало недобрих людей, відьом, чарівниць, назирало, чи добре живуть священники, дяки і навіть архієреї, як часом трапля-

лись недобрі священники, або погано жили архіереї, то братство могло звістити об тім патріярха, бо братство просто залежало од патріярха. Такі братства потім завелись і в других городах на Україні: в Вільні і в Києві на Подолі в теперішнім братським монастирі. Архіереям дуже не сподобалось, що патріярх дав право братствам назирати над ними, так що ніби братства були старші од владик. Архіереї почали гомоніти, що якась громада шевців, кравців, крамарів, пекарів, воскобойників має право верховодити над ними, висліжувати; ще й про все розказувати патріярхові. Архіереям дуже не сподобались братства, бо в де-яких братствах уже був нелад з архіереями. Ті братства були причиною, що де-які архіереї, такі як Кирило Терлецький, ще гірше розсердились на цареградського патріярха. Вони почали шукати собі иншого патріярха... Єзуїти і польські біскупы показали їм на римського папу і почали радити, отступити од свого патріярха і пристати до унії, то-б-то до католицького папи, котрий був все рівно, що у нас патріярх. Єзуїти наговорили українським де-котрим архіереям, що римський папа не буде з ними обходитись так круто, як цареградський патріярх. Єзуїти знали де гаряче, де боляче, і знали де покласти лапу на чужий віз.

От тоді єзуїти почали приставати до православних архіереїв, почали намовляти, щоб вони приставали до папи. Поперед усього вони почали при-

ставати до митрополіта Михайла Рогози, почали до його листи писати. Ти, владико, так писали вони, приставай до нас, до папи, то тобі добре буде: тебе король дуже нагородить і любитиме тебе, як і свого варшавського католицького митрополіта; нехай в православних церквах служба Божа правиться по православному, щоб народ навіть не знав про унію; а потім помаленьку можна буде переробити службу Божу на католицьку, позаводити в церквах католицькі порядки; про чорний народ не дбай: його можна обдурити; а попів наставляй таких, що мають одну думку з тобою: та не давай їм розбагатіти, дери з їх гроші щоб вони були бідні, то й муситимуть змовчувати; а котрий священник встоюватиме за православною вірою, то ти його скинь: але все — таки ти роби так, щоб ніхто навіть не догадався, що ти повертаєш Україну на унію й на католицизм: ти навіть для людського ока, щоб замазати людям очі, лай католицьку віру....

Оттак навчали польські єсєондзи та єзуїти митрополіта і так його навчили, що він до самої смерті так робив, як його навчили: він усім розказував, що він православний, що він і відать — не відає про католицьку віру, а тихенько повертав Україну на католицизм й на польщизну. Він сам став такий хитрий, як і його потайні вчителі, польські єзуїти.

В 1590 році по Христовому Різдві митропо-

літ скликав архієреїв в Берестя, але не всіх, а тільки тих, що вже тихенько пристали до католиків і до єзуїтів. Приїхали туди владыки: Кирило Терлецький, архієрей з Луцька, з Пінська Леонтій, з холма Дионисій і з Львова Гедеон. Митрополіт не говорив з ними просто про унію, але тільки натякнув, що їм погано тепер жити з цареградським патріярхом, а дуже було б добре пристати до католиків, до римського папи. Намовивши потроху тих єпископів, котрі і без того вже були намовлені єзуїтами, він собі тихенько й виїхав з Берестя та все розказував, що він дуже твердо держиться православної віри. Ті архієреї, побачивши, що їх начальник митрополіт не буде їм перебаранчати, написали лист, що вони пристають на унію, то-б-то, що вони підхиляються, під папську власть, щоб папа ставив на Україні архієреїв, тільки щоб служба Божа в православних церквах правилась по православному, для людського ока. Митрополіт, як дуже хитрий, не підписався на тому листі, бо ще й сам добре не знав, що з того вийде, чи пристануть на те священники і другі єпископи, ігумени, ченці і народ, та й великі пани православної віри. Сам Гедеон, Львовський єпископ, після того одкаснувся од того листа, бо побоявся, що з того пива не вийде дива.

Сигизмунд, єзуїти і польські пани, вважаючи на те, що знайшлось доволі православних архієре-

їв, готових пристати до Унії, підсунули ще одного чоловічка, таки нашого українця, але такого, у якого вже давно українські кістки обросли польським єзуїтським м'ясом. Той чоловік звався Адам Потій. Адам Потій навіть не був духовним, а служив охвицером в Бересті, і був родом з українських православних панів.

Саме тоді вмер один православний архієрей з Володимира на Волині, на ймення Мелетій, що не хотів приставати на унію. Король Сигизмунд звелів митрополітові настановити у Володимир архієреем того охвицера Потія. Але Потія вже зовсім перехрестили в католицьку віру: він був уже католиком і поляком. Єзуїти і король настрєнчили його, щоб він душею зостався католиком, та й знов ніби прийняв православну віру, щоб через його зробити унію і на Україні. Адам Потій знов прийняв православну віру і навіть вдавав з себе такого щирого православного, що заклав в Бересті православне братство, таке саме, яке було в Львові. Ще в марті був він охвицером, а через місяць вже й постригли його в ченці і зробили володимирським архієреем, назвавши його Инатієм, бо як хто постригається в ченці, то йому дають друге ймення. Такий новий архієрей вліз до нас, як вовк в овечій шкурі в хлів до овець. Кажуть, що як його вели в церкву на постриг в ченці в одній довгій сорочці, як звичайно ведуть ченців на постриг, і два ченці за-

Херсонградська обласна

бібліотека імені

Д. І. Чижевського

ІНВ №

1010204

кривали його широкими рясами, то схопився великий вітер, одкинув ряси і закотив ззаду сорочку аж на голову. Православні, побачивши таке диво, сказали, що цей чоловік осрамить православну віру і наробить багато лиха Україні. Так воно й сталося.

Ставши православним архієреєм, Іпатій Потій вдавав з себе такого православного, що й Господи! казав, що він і відать не відає про унію, і неначе перший раз почув про неї од інших владик та од православних великих панів, який тоді був Костянтин Острожський, з города Острога на Волині. Він навіть так одмахувався од католицтва й унії, що його прийшлося іншим владикам намовляти та вговорювати. А це все для того, щоб більше людей потягти за собою в унію. Але всівшись добре на архієрейському місці у Володимирі, Іпатій Потій разом об'явився уніятим. Другі владики, що вже написали лист про унію і підписалися, вибрали Потія, щоб він одвіз з Кирилом Терлецьким той лист аж у Рим, до римського папи.

З того-то часу і стала на Україні унія. В тому листі, що написали архієреї, було написано, що ніби православні архієреї хотять завести на Україні і на Поліссі, чи на Білій Русі, унію; що вони підхиляються під владу папи; папа буде наставляти архієреїв на Україні і Білій Русі, але служба Божа повинна одправлятись в церквах по-старо-

му, по-православному, по нашим церковним книжкам, щоб в церквах співали, а не грали на органи по-католицькому, щоб службу служили на прощурах, як було й давно. Ще просять архієреїв, щоб не було на Україні братств, котрі не мають нічого до діла. На тім листі підписалося всьох українських архієреїв, і ще один з їх, Гедеон, який тоді був в Римі, сказав, що його піддурили другі архієреї, щоб не відігрі архієреї на Україні і на Білій Русі, щоб не приставати на унію.

От поїхали в Рим Кирило Терлецький і Іпатій Потій, повезли до папи той лист про унію, щоб папа прийняв під свою руку віру на Україні, згодився і поблагословив ту вигадану унію. По дорозі заїхали вони в польську столицю Браків до короля Сигизмунда та й показали йому той лист. Як глянув він, що так мало пристало архієреїв, що великі українські пани не хочять приставати на унію, та й задумався. Він, мабуть, догадався, що з того пива не буде дива. Виїхавши з Бракова, Кирило й Іпатій через шість неділь приїхали в Рим, і в-осени, на перший день після пилипівчаного пущення, прийшли до папи. Папою тоді був Климент. Папа привітав їх дуже ласкаво і звелів, щоб вони попереду добре одпочили після такої далекої дороги. Їм дали розкішну квартиру, бо тоді ще папа був дуже багатий, мав своє царство і був разом царем і патріярхом. Вони оддыхали цілу пи-

липівку. Перед самим Різдвом, за два дні до свят, їх покликали до папи з тією уже унією. Кирила й Ипатія привели в розкішний палац. Папа сидів на престолі, як царь. Кругом його стояла сила католицьких архієреїв, духовних і панів. Кирило й Ипатій, побачивши папу, впали на землю і лежали навзніч, доки їх не підвили і привели до папи. Вони поцілували його в ногу і подали лист про унію. Один таки наш священник, що їздив з ними, голосно прочитав той лист на нашій мові, потім прочитали лист на їх мові. В листі було написано, що ніби-то всі українські архієреї і митрополіт прихиляються до папи з усім українським народом, і щоб тільки можна було службу служити не по-католицькому, а по-православному. Папа пристав на те. Кирило й Ипатій присягли на унію на євангелії. Тільки погано вони зробили, що присягнули за всіх архієреїв, українських панів і народ, бо не всі приставали на те. Присягнувши, вони обидва поклонились папі в ноги, а папа був дуже радий, похвалив за унію митрополіта і архієреїв. Другого дня на багату кутю вони вже служили вечерню з папою по католицькому, в католицькій церкві, тоді як вся Україна празникувала багату кутю по давньому звичаю. Подякувавши папі, Кирило й Ипатій поїхали додому на Україну.

Ще вони були в дорозі, а на Україні й Білій Русі скрізь пішла чутка, що митрополіт і де-котрі

архіереї продали Україну папі, продали православну віру і хотять завести унію, а потім може й католицьку віру. Зворушилися і загули православні, і вже почали піднімати бунт. В городі Вільні православне братство оповістило, що воно й знати не хоче про унію. Православні вчені священники почали писати книжки проти унії і проти папи і встоювали за православну віру. Духовні, пани і всі письменні люде читали ті книжки і звали папу антихристом, а митрополіта Михайла Рогозу, Терлецького і Потія звали зрадниками, що продали свою віру. Король Сигизмунд тяжко покарав Віленське братство, а митрополітові звелів скидати з параквії тих священників, що лають унію. Православні великі пани, як наприклад Тишкевич і Костянтин Острожський, не хотіли й слухати про унію і казали, що за це діло треба б засудити митрополіта. Король їх не слухав та все ждав, щоб швидче вернулись з Рима Кирило й Іпатій і привезли од папи лист про унію. Він знав, що те, що написано пером, того не витягнеш і волом.

Аж ось приїхали з Рима і ті посланці. Король Сигизмунд зараз звелів православним з'їхатись на собор в Берестя, щоб уже накинути на шию всім православним ту унію. Як зачули православні про те діло, та й послали в Берестя православних архієреїв, архимандритів і священників. Цареградський патріярх не приїхав сам, а нато-

мість прислав од себе намістника свого, грецького духовного Никифора. Воевода Костянтин Острожський приїхав сам в Берестя з своїм військом, ще й привів з собою двісті православних українських панів. Як усі православні приїхали в Берестя, то вже застали там митрополіта, Кирила і Потія. Восени 1596 року по Христовому Різдві почався той собор про унію.

Православні архіереї, священники й пани знайшли в місті найбільший дом і в великій горниці розпочали собор. Серед горниці поставили стіл, на столі поклали хрест і поставили євангелію; по один бік стола поставили стільці для духовних, по другий бік—для панів і для мирських людей. На першому місті між духовними сів намісник патріярха, Никифор, а коло його посідало велика сила духовних, архіереїв, архимандритів, протоереїв, ченців, священників. Проти їх посідали мирські православні, і найстарший і найрозумніший між ними був Костянтин Острожський.

Уніятських архіереїв було всього-на-всього п'ять, а шостий митрополіт, і вони йшли проти такого великого собору православних, ще й думали повернути всю Україну за собою! А то од того, що вони знали, що за їх, за унію, стоїть король, а король в своєму царстві, що схотів, те й зробив.

Сіли за стіл на собор і поклали послати

сім духовних до митрополіта, кликати його на собор. Митрополіт побачив, що погано виходить, що в його мала сила, що він з кількома уніятськими архієреями не переговорить і не перемове стільки православного народу. Митрополіт викликав посланцям, що він не одказується приїхати на собор, але попереду хоче піти порадитися з католицькими архієреями. Посланці вернулись і доповіли про соборові. Соборові не вподобалось, що митрополіт, ніби свій, православний, ганяється за порадою з католиками.

Другого дня собор знов посилає шість інших духовних до митрополіта кликати його на собор. Посланців не пускали до митрополіта; вони ждали цілісінький день, і, думаючи, що його нема дома, пішли шукати його в церкві, і там не знайшли. Вони передали митрополітові лист і з тим вернулись на собор.—Третього дня знов послали тих самих сім духовних посланців, що ходили першого дня. Посланці таки захопили митрополіта і кликали його на собор. Митрополіт крутився—вертівся, бо був хитрий чоловік, а далі сказав: чи добре, чи погано я зробив, але я вже пристав до унії до папи.

А тим часом в Берестя приїхав хитрий польський єзуїт Петро Скарга, королів духовник. Він тихенько викликав з собора воеводу Костянтина Острожського, щоб ніби-то побалакати з ним. Ко-

Іван Острожський був тоді найсильніший, найбагатший пан на всю Україну. Він мав великі землі, мав своє військо, набудував в Острозі кріпостей. Він тоді був дуже старий: йому було вже трохи не сто літ, і його дуже поважала вся Україна, як заступника за православну віру. Хитрий Скарга знав, де раки зімують: він знав, що як би перетягти князя Острожського в унію, то він за собою потяг би в унію велику силу менших панів і народ. Та були дурниці такі замаху Скарги: князь його не послухав і Скарга вернувся ні з чим.

Тим часом посланці прийшли на собор і оповістили, що митрополіт не хоче йти на собор, і вже прямо сказав, що він пристав до польської й католицької унії. На собор поприсилали духовні й миряне листи з Києва, з Переяслава, з Пінська, з Білої Русі і з інших українських городів, просили собор встоювати за православну віру і не повертати на унію і просили скинути з місця київського митрополіта і тих владик, що пристали на унію.

Тоді, четвертого дня, собор постановив: скинути з місця митрополіта і тих владик, що пристали на унію, одняти од їх церковні землі за те, що вони пристали до римського папи, пристали на унію, ще й хотять заводити на Україні унію. На соборі написали про те лист і одіслали до митрополіта і до п'яťох владик. З тим листом послали київсько-

го печерського архимандрита Никифора. Митрополіт мовчки взяв той лист в руки.

Тим часом од короля Сигизмунда приїхали в Берестя посли і саме тоді були в митрополіта. Як польські посли, вони зараз обернулись не до православного собору, а до митрополіта. Посли переказали через архимандрита, що король звелів соборові приставати на унію, щоб, бач, не розгнівати короля; князеві Острожському з гнівом сказали, що він не має права слати наперед їм листи митрополітові, а не їм, королівським послам. Посли гнівались ніби за короля, що не хотять пристаати до митрополіта й до унії, і переказали соборові, що воля королева така, щоб собор приставав швиденько до унії. Тоді собор одказав королівським послам, що всі православні дякують королеві за раду, а пристати до якоїсь унії не хотять, бо вже шість сот літ Україна держиться православної віри, а римського папи і знати не хоче. Після всього собор просив прийняти з місця митрополіта і п'ять владик, що пристали на унію. Тоді православні скінчили собор, і постановили оборонятись, чим тільки можна, од тієї польської і уніятської причепи, і встоювати за православну віру. Собор на тому і скінчився, і всі розїхались з Берестя.

Почувши про таку справу, митрополіт і уніятські владики знали добре, що їх не скинуть з

місця, бо їх держатиме король ще й поміч даватиме обертати в унію народ. Вони од себе написали лист на православний собор і прокляли тих архієреїв, архимандритів, ченців і священників, що були на соборі і не пристали до унії. Король звелів захопити патріярхового намісника Никифора, арештувати і привезти на суд. Тоді князь Острожський оступився за Никифора і взяв його на поруки. Никифора повели в Варшаву на суд. В королівському палаці зібрались польські великі пани і почали його судити. Судили, судили, та не могли засудити, бо не було за віщо. Тоді вони почали вигадувати і, навіть, брехати. Один говорив, що ніби турецький султан чи царь послав Никифора на розглядини і на розвідки в Польщу і Україну, щоб потім завоювати Польщу; другий брехав, що ніби Никифор знахур, накладає з нечистою силою і тим приворожив до себе султана, так що султан взяв собі за жінку Никифорову сестру. Князь Острожський слухав, слухав, як вони брешуть, та й плюнув. Аж тут як раз в ті покої, де судили Никифора, ввійшов король Сигизмунд. Острожський не втерпів і прочитав королеві добру молитву. Він сказав так королеві: „схаменись, королю: що ти робиш з Україною? нащо ти зачіпаєш наші давні права і нашу віру? на що нам здалась та унія? на що ти проливаєш українську кров? Давні польські королі були добрі для нас, і мої

предки вірно їм служили, як і я служу тобі, а ти не вважаєш на мою вірну службу. Ти дуже мене образив! на старости літ ти одіймаєш од мене віру й совість. За це все тебе скарає Бог на страшному суді, а Польща через тебе згине! Острожський замовк, повернувся, хотів вийти з покою, але од старости й сліз не міг йти. Його взяли, прив'язали руки і повели його в другі покої. Близько стало, жаль старого князя; він послав покликати його до себе. Острожський махнув рукою і сказав: «не піду, не хочу ждати одвіту, а Никифора нехай король про мене і ззість!» і з тими словами вийшов з королівських палаців. Никифора посадили в кріпость, а Костянтин Острожський швидко після того вмер, маючи од роду мало не сто літ. Не стало на Україні найбільшого, найдужчого оборонця православної віри.

Так-то з 1596 року по Христовому Різдві стала на Україні унія. Настало для України велике лихо.

Хоч православний собор в Бересті скинув з місця і прокляв митрополіта і тих архієреїв, що пристали на унію, але вони зараз вернулись додому і не думали кидати свого місця, бо їх держав король і польське військо. Тепер на Україні, окрім короля, польських панів і езуїтів, стали ще нові вороги, таки вже свої, уніятські владки.

Повертавшись додому, уніятські владки поча-

ли заводити на Україні і на Білій Русі унію. По-перед усього вони почали повертати на унію священників. Вони почали постригати в священники таких людей, що готові були їх слухати, а от тих, що не хотіли приставати на унію, вони одіймали парохії і залишали без шматка хліба. Багато священників натерпілись од їх лиха, одначе не всі пристали до унії. За те ж тепер росходились на Україні єзуїти. Тепер їм була воля на всю губу. Вони ввели Україну й Білу Русь своїми польськими школами і вчили дітей наших панів не по-український, а по-польський, і випускали з шкіл зовсім поляками і не уніятами, а таки просто католиками. Минуло кілька десятків років, і наші православні пани поставали вже поляками й католиками. Як тільки православний пан женився на католичці, то за нею ввазив у сем'ю її духовник єзуїт і перевертував і чоловіка і дітей на ляхів і католиків. Швидко трохи не всі українські пани на Подляссі, в Галичині, на Волині, на Подолі, в Київщині, Гроднянщині, Пінщині і на Білій Русі поставали поляками, почали говорити по-польський і покинули свій язик і свою віру. Навіть один син і дочка Костянтина Острожського поставали ляхами: так постарались єзуїти! Поляки забороняли навмисне в де-котрих городах заводити школи, де б дітей учили по-український і православній вірі. За панами швидко полізло в унію і в католицтво ба-

гато українського міщанства, бо мало себе теж за панство. Православної віри держався дуже тільки народ.

Тоді на народ наїли разом полки, непервертні наші пани, єзуїти і уніятські архієпископи. Настав час незвичайно тяжкий для народу.

Єзуїти робили такі штуки: одна була така, що по місті православна процесія з корогами, з хрестами, то єзуїти намовляють своїх школярів, такі дітей наших панів, вже ополячених, щоб вони кидали на процесію камінням, гряззю. В городі Вільні раз єзуїтські школярі ввірвались в православну церкву на самий Великдень і наробили галасу на всю церкву. Єзуїти говорили потім, що вони ні в чому не винні, що то самі хлопці, дуріючи, як звичайно дуріють школярі, кидають грудками на процесію і вбігають в православні церкви в час служби та й кричать на всю церкву. Єзуїти і польське духовенство найбільше нападало на православну службу Божу: в де-котрих городах воно не дозволяло православним ходити по городу з процесією, ховати мертвих з корогами, ходити по вулицям з св. причастям для слабих і навіть забороняло дзвонити, як раз так, як робили турки в своїх городах, де жили православні люде. Часто єзуїтські школярі вбігали в православні церкви, тоді як там правилась служба, галасували, кричали, сміялись і знущались над православною службою.

Так саме, коли ще й не більше, терпіли православні і од уніятського духовенства, і од уніятів, таки од своїх людей, не од поляків. Уніяти тепер стали ворогами українського народу. Од часу собора в Бересті, митрополіт Михайло Рогоза став уже уніятським митрополітом, а православного митрополіта вже не було, бо поляки забороняли становити православного митрополіта. Минуло двадцять літ, і на Україні перемерли всі православні архієреї. Уніятських архієреїв митрополіт ставив, а православних король не дозволяв ставити. Багато перемерло і православних священників. Уніятські архієреї посиляли в парохвії на їх місце своїх уніятських священників, а народ не приймав їх. Парохвії зоставались без священників. Не було кому служити служби: діти росли не хрещені, мертвих люде сами ховали; не було кому вінчати молодих. В тих селах, де панували польські пани, або й українські пани, перероблені єзуїтами на католиків і поляків, там людям було ще гірше. Пани виганяли православних священників з парохвій, з церков робили хліви, або шинки, а людей силою повертали на унію. Щоб зовсім насміятись над православною вірою, польські і католицькі пани давали села в посесію жидам, а з людьми давали в посесію і православні перкви. Тоді жид посесор брав ключі од церкви до себе. Без жидової волі не можна було правити служби Божої, і жида брали плату за похорон, за хрещення

дітей, за вінчання, за подзвіння. Жиди забороняли людям пекти паски на Великдень і люде мусіли купувати паски в жидівок. Щоб більше вторгувати на пасках, жиди накидали стільки пасок на сем'ю, скільки було душ в сем'ї. В більших городах уніятеські духовні, за поміччю польського війська, просто запірали православні церкви і не пускали православних. В Полоцьку і Вітебську уніяти позамикали всі православні церкви. Полоцький уніятеський владика велів викопувати православних з могил і кидати собакам. Православних священників ловили, заковували в кайдани і запірали в тюрми. Православні мусіли тихенько збиратись за городом і там молитись Богу. Самий лютий з уніятеських владик був Вітебський Іосафат Кунцевич. Він звелів запечатати в Вітебську всі православні церкви і тим дуже роздратував народ. Вітебщане напали на його, били, волочили, і один чоловік розрубав йому сокирою голову. Тіло його вкинули в річку Двину. Уніяти і папа оце вже недавно зробили його святим, хоч, може, ніхто не згубив з світа стільки православних людей, як він. Хоч його тіло було вкинуто в Двину і поховано безвісно, але оце недавно поляки десь викопали ніби Іосафатові мощі і були виставили в уніятеській церкві у городі Білій, Седлецької губернії, на Підляссі. Певне видрали якогось засушеногоб азіянського, або й католицького ченця, бо в тих мощах і голова була ціла, як Іосафатові розрубали голову

сокирою. Так то терпів православний український народ! Ніколи народові не було так погано жити, як в ті часи за короля польського Сигизмунда третього.

Тим часом, як уже перемерли всі православні архієреї на Україні і Білій Русі, через двадцять літ після початку тієї унії, їхав через Київ в Москву новий єрусалимський патріарх Феофан. На Україні вже тоді була Козаччина. Козацьким гетьманом був тоді Петро Конашевич—Сагайдачний, лицарь добрий, завзятий, про котрого ще й тепер люди співають пісню:

Ой на горі та женці жнуть,
А по-під горою, по-під зеленою ко-
заки йдуть.....
Позаду йде Сагайдачний,
Що проміняв жінку на тютюн, на
люльку, Необачний!

Гетьман Сагайдачний і православні пани, що не пристали на унію й католицьку віру, впросили патріарха настановити на Україні православного митрополіта і православних архієреїв. В Києві, в Братській церкві, тихенько зібрались православні, заперлись з патріархом, заперли двері і поставили сторожу, щоб часом уніяти й поляки не почувли та не напали на церкву. На службі навіть не співали, а все читали. Патріарх Феофан посвятив православним митрополітом Іова Борецького, ще і наставив православних єпископів в городи: Полоцьк,

Владимир на Волині, Луцьк, Перемишль, Холм і Пінськ. Як зачували про те король Сигизмунд і польські пани, то мало не скрутілись, та ніде було дітись. Король вже хотів пожити всіх нових владик: та все-таки побоювався православних, бо їх іще було дуже багато, а тепер вже за православну віру твердо стали козаки і козацький гетьман. Не вважаючи на те, Сигизмунд, польські пани і уніяти все-таки лютували, вчили православний народ силувати до унії. В городах не приймали на королівську службу православних міщан і панів, не давали права православним купцям торгувати, а простому народу дуже багато лиха доставалось од польських і католицьких панів. Минуло ще чимало часу, і на Україні по самий Дніпро, і на Білій Русі мало не всі православні пани поприставали до поляків, стали католиками і поляками, заговорили по-польській, одпуравшись од українського язика і од українського народу.

Як наїсла Польща так страшно на Україну, як побачили українці, що православна віра гине, що поляки, уніяти і навіть жиди знущаються над православною вірою, то православні почали думати та гадати, що їм тепер робити, і як боронитись. Польща й унія покрала в Україні панів і вищих духовних, покрала найбагатчих людей. На Україні зостався православним тільки темний на-

род, та трохи такого ж темного міщанства. Католики й уніяти були тим дужі од православних, що були пісьменні, вчені, і тим були розумніші. Тоді православні собі дійшли розумом до того, щоб і самим стати пісьменними, навчитись науці та тоді сміливо й почати борутись з поляками й уніятами. Єзуїти й поляки мали в себе добрі школи і тим брали верх над українцями. Українці тепер догадались, що й їм треба завести собі такі добрі школи, щоб українські діти вчилися і набірались правдивого розуму не од єзуїтів і католиків, а од своїх вчених і з своїх школ. В своїх школах певне вже можна було вчити дітей на своїй мові і православної вірі. Ще православний митрополіт Іов Борецький заклав школу в Києві на Подолі, як був священником на Воскресенській парохії. Православні братства в українських городах і собі скрізь заводили школи, вчили дітей в своїх школах православної вірі, печатали православні книжки на своїй мові, і вже православні, розкусивши, що то за лихо ті єзуїтські польські школи, не пускали туди вчитись своїх дітей. Найбільше добра для України і православної віри зробило тоді Київське Богоявленське братство, в братському монастирі на Подолі.

В 1615 році по Христовому Різді, швидко після початку унії, одна розумна православна пані Галшка Гулевичова, з города Мозиря теперішньої

Минської губернії на Поліссі, подарувала на братство в Київі на Подолі свою землю з домами, щоб київське братство построїло там православний монастир і заклало православну школу, і наказала своїм дітям навіть відняти од братства те все, як би братство пристало на унію. Братство построїло на тому подвір'ї Богоявленську церкву і само почало зватись Богоявленським, потім завело й школу для православних дітей. В ту школу приймали не тільки самих панських дітей, але й міщанських і мужицьких, навіть таких бідних, що вештались на вулицях. В тій школі православні ченці вчили пісьменству і православній вірі. Школярам давали читати тільки православні книжки й забороняли читати польські католицькі і уніятські книжки, в котрих брехали на православну віру, нехтували її, знущались над нею, так як жиди знущались над церквами. З тієї школи почали виходити розумніші й пісьменні люди на священників, і з того часу настали розумніші священники на православних парахвіях, бо поперед були священники дуже прості, темні, непросвічені, навіть неписьменні. Вони читали службу Божу не по книжках, а на пам'ять, як от селяне моляться Богу без книжок. А як позаводили школи в Київі і в інших містах, тоді настали розумні й просвічені священники на православних парахвіях. Вони вже не приставали до унії; їх трудно було обдурити.

Але найбільше добра для України в той страшний час зробив Київський митрополіт Петро, на прізвисьце Могила.

Петро Могила був родом не українець: він був молдаван, чи—як у нас кажуть—волох, але багато зробив добра Україні. Він був знатного молдавського роду. Кілька предків Могили були в Молдавії господарями, тоб—то князями. Могили поріднилились з великими польськими панами і були дуже багаті. Але турки напали на Молдавію й вигнали Могила з Молдавії. Могили втекли в Польщу до своїх родичів. Петро Могила, ще тоді дуже молодий, мусів виїхати з Молдавії. Він поїхав за границю, вчився у французів в школах, набрався розуму й просвіти, приїхав у Польщу і став на воєнну польську службу. Але швидко він покинув ту службу, прибув у Київ, і, як православний (бо Молдавани православної віри), постригся в ченці в Київолечерській Лаврі в 1625 році. Йому тоді ще не було й тридцяти літ. Через рік після того в Лаврі вмер архимандрит чи начальник монастиря. В Лаврі ченці заговорили, що добре було б вибрати Петра Могила за архимандрита. Могила був великого роду, багатий, мав свої села й землі мав багато грошей і велику й значну річню в Польщі. Ченці вгадували, що Могила матиме силу встоювати за православну віру і буде боронити її од поляків і уніятів. Але не всі ченці приста-

ли на те, бо Петро Могила був ще дуже молодий. Два роки тяглося діло, доки в Києві не заговорили вже по місту, що нікого більше не можна ставити архимандритом, як Петра Могилу. Митрополит Іов Борецький держав за ним руку: Могилу вибрали за архимандрита, і король Сигизмунд третій пристав на те.

Новий архимандрит, як чоловік вчений і розумний, позаводив у Лаврі кращі порядки, зараз поправив церкву, поновив печери, постройв манастир Голосіїв, зараз коло Києва, куди і тепер заходять богомольці, постройв в Лаврі на свій кошт приют для старців. Але найбільше діло він тоді задумав зробити: він задумав закласти школу в самому манастирі коло самої теперішньої святої брами, кудю вступають в Лавру. Могила одвів там для школи місце з городом і садком і дав запис на папері, що ту школу він держатиме на свої гроші. Але де ж було набрати тоді на Україні добрих вчителів, коли їх не було? Могила набрав молодіх розумних хлопців, дав їм грошей на дорогу й на прожиття з своєї кишені і послав їх вчитись за границю до німців та французів. Вернувшись додому на Україну, ті хлопці повинні були стати вчителями в тій школі.

Послані за границю хлопці вже вивчилися, набрались розуму й науки і почали вже вертатись до Києва. Петро Могила вже хотів закладати в

Лаврі школу. Аж тут приступило до його Київське братство, приступили братчики духовні, і городяне, і козаки і сам козацький гетьман Петрижицький, та й просять Могилу не закладати в Лаврі особливої школи, а лучче піддержати ту школу, що заклала Галя чи Галшка Гулевичова в Братському монастирі на Подолі, щоб була в Києві одна школа, але за те дуже добра. Петро Могила пристав на те: його записали в Братстві найстаршим братчиком і опікуном Братства. Гетьман Петрижицький, козацькі полковники і все запорожське військо обіцяли Могилі боронити шаблями Братство й школу од ляхів й уніятів.

На радість Україні король Сигизмунд третій, лютий ворог українського народу і православної віри, вмер. В Польщі пані вибрали нового короля Владислава. Як тільки на Україні почули про смерть Сигизмунда, всі православні духовні, дворяне і козаки скупились коло Петра Могили і поклали послати його в Польщу до панів і до нового короля, щоб він оборонив православну віру, щоб впрохав у короля давні права для православної віри. Петро Могила з дворянами, духовними й козаками поїхав в Польщу, всім давав раду, чого просити і як просити, всіх настрєнчував, сам тупцяв у польських панів; але дивлячись, що з польськими панями погана справа, він приступив просто до короля. Як узав він вговорювати короля, та

таки випросив більше права для православної віри. Владислав був добріший од Сигизмунда: прихильніший до православних, і згодився дати таку бумагу, щоб уніяти повсюди в Україні й запечатані православні церкви, повернути православним забрані церковні землі. Владислав дозволив знов настановити православних архієреїв в тих городах, де Сигизмунд не вважав заважати. В самому Києві звелів поодавати православним монастирі й церкви. Тільки Софійський собор і Видубицький монастирь zostались, в уніятських руках. Могила випрохав собі право переробити братську школу на найвищу школу, де б учились і на священників і на архієреїв.

Дякуючи Могилі за його тупцяння й труди, всі православні дворяне, духовні й козаки, там-таки в Польщі вибрали Петра Могилу за митрополіта. Цареградський патріярх дозволив те, і в городі Львові його посвятили митрополітом.

Як почули в Києві, що Могила став митрополітом, то не знали як і радіти. Всі знали, що він дуже поміг доброму ділу своїм розумом. Софійський собор був тоді вже в уніятських руках: уніяти зовсім запустили й засмітили його: собор стояв, як пустка. Почувши, що Могила став митрополітом, київські міщане зараз-таки кинулись однімати собор од уніятів. Уніятський митрополіт жив тоді не в Києві, а в Вільні: в соборі навіть

не служили служби Божої. Ключі од собора були у шляхтича Корсака. Київ тоді був далеко менчий, ніж теперички: Софійський собор стояв тоді за городом. Коло собора була невеличка слобідка; в тій слободі жив Корсак. Кияне Баляско, Веремієнко і слюсар Биковець зібрали п'ятсот чоловіка і кинулись на дом Корсака. Пана не було дома: дома була його мати, а в неї сиділи гості. Кияне хотіли були одібрати в неї ключі, вона не дала. Тоді кияне сказали: „ми й сами знайдемо ключі!“ кинулись до собора, одбили колодки, котрими були закладені двері в соборі, виламали двері, побили тих уніятів, що хотіли сперечатися з ними, забрали в церкві ризи і чаші, і хрести і однесли в Лавру. Після того кияне знов вернулись до пана Корсака і почали виганяти з дому пані Корсакову. А пані вже й поклікала до себе польських ченців єзуїтів, щоб бач, були свідки на суді з киянами. Кияне лаяли пані Корсакову, прикладали рушницю в кватирку і кричали: „та витягнім її на двір та розстріляймо!“ Другого дня панів вивели на двір з ріднею і веліли їй і всій слободі повертати знов на православну віру. Після того кияне пооднімали ще другі церкви од уніятів в Києві.

Петро Могила, вернувшись до Києва вже митрополітом, зараз обчистив Софійський собор і вдруге освятив його і почав служити в йому службу

Божу. Після того він поновив другі церкви і побудував нові. Роскидаючи руїни давньої Десятинної церкви, для нової церкви, знайшли тоді в землі гроб святого князя київського Володимира; що то його образ з міді з великим хрестом стоїть на горі над Дніпром. Петро Могила звелів перенести Володимирову голову в Лавру, де вона й тепер лежить в церкві. Миж усіма Київськими церквами він найбільше любив Софію, поновив її і поробив нові пристройки. Польські єзуїти й уніяти прикусили язика і мусили мовчати, бо вже не було на світі їх доброго помагача короля Сигизмунда.

Ставши митрополітом на всю Україну й Білу Русь, Могила зробив багато добра для народу й православної віри. Він скрізь одбірав церкви од уніятів, поновляв ті церкви, що з їх поробили хліви, пооднімав од жидів ключі од православних церков і знов настановив усюди священників. Православні священники тоді були прості, невчені, ледві були пісьменні. Такі священники не могли боронитись, не могли сперечатись з розумними, вченими й зубатими єзуїтами. Могила держав священників у Києві по году й більше і не святив їх, доки вони не повиучували всього, що треба було знати священникові. До того часу де-які прості священники правили службу Божу на пам'ять, як от селяне моляться Богу без книжок. Од того кожний священник забував де-що, а де-що переначував,

як і селяне тепер переиначують молитви. Петро Могила понаписував книжки, як правити службу Богу, і скрізь розіслав по парахвіях в церкви, щоб священники правили тільки по тих книжках. А щоб кожний православний добре знав свою віру, Могила написав все про віру православну в книжці, котра звалась катихизис, що й тепер школярі вчать таку книжку в сільських школах.

Нічого не любив Петро Могила так, як школу. Він знав, що Україна терпіла тим, що тоді люде були не вчені, прості і темні, що їх не морочив тільки той, хто не хотів. Він знав, що розумного і вченого чоловіка трудно збити з пуття і тим-то він більше усього дбав про школи, хотів просвітити духовенство, панів і народ. Цілий свій вік він сипав грішми з своєї кишені на школи, на книги, давав монастирські гроші, записував на школи монастирські й свої села. Вернувшись в Київ митрополітом, він переробив Братську школу на дуже велику, так щоб з неї виходили вчені священники, архіереї, вчені православні пани, міщани і навіть найбідніші люде. Всі ті хлопці, котрих він посилав учитись за гряницю, стали тепер вчителями в Братській школі. На Братську школу Могила записав дві монастирські лаврські волості і своє село Пізняківку, цілий свій вік давав гроші на будівлю, платив вчителям і навіть помагав грішним бідним школярам. В Братському монастирі при

школі він завів для дуже бідних дітей бурсу, як квартирі, в котрих бідні школярі жили й навчалися: ту бурсу він держав на свої гроші. Поміряючи школі своїми грошми, Могिला заскочував і православних панів давати гроші на школу. Оце й Братської школи він завів школу в Бєлгороді, Подольської губернії. Петро Могिला не помилився: з тієї Братської школи вийшло дуже багато розумних і вчених людей, священників, архієреїв, панів православної віри. Вони почали писати книжки проти Польщі, проти католицтва й унії і обороняли в тих книжках православну віру і український народ од поляків і уніятів. Тепер було кому одгризатись од самих завзятих католиків. Ті книжки розходились скрізь по Україні; їх читали пісьменні люди і навчались своїй вірі, навчались як і чим боронитись од ворогів. Духовні почали в церквах говорити проповіді, почали навчати людей та й повернули знов на православну віру багато народу. Ті книжки і проповіді писали уже не по-польський, а по-нашому, так що кожен українець міг їх розуміти і набиратись з їх світа й розуму. Єзуїтські школи випускали дітей наших панів католиками й поляками, з польським язиком; Могиліни школи випускали дітей православними й українцями, бо вчили на своїй рідній мові.

От—таку то силу має в собі школа! В ті темні гіркі часи школи не дали загинути Україні,

не дали загинути православній вірі, не пустили народа стати поляками; бо школа дає чоловікові розум, а розумом чоловік поверне як найлучче для себе. Кожний чоловік та ще й розумний сам собі не ворог. От уже гірко й тяжко без розуму! Після того стали поважати українців і поляки; а то було дійшло до того, що вони православну віру звали *псявірою*, тоб-то собачою вірою, а українців звали *хлопами* чи мужиками. А все Україна втратила половину своїх панів: поляки й єзуїти покрали їх од нас і порobili їх ворогами православної віри, нашого язика і народа. Петрові Могили повинен дуже подякувати тепер кожний українець може за те, що й тепер на Україні зосталось православним і українським

Петро Могила вмер першого січня 1647 року, саме на новий рік, чи на Святого Василя, на п'ятому десятиму році свого життя. Перед смертю він ще одписав на Братську школу всі свої гроші: вісімдесят одну тисячу золотих. Двох років тільки він не дожив до великого повстання проти Польщі козаків і козацького гетьмана Богдана Хмельницького. Кажуть, що вмираючи, він поблагословив вставати проти Польщі і добувати волю Україні од Польщі.

Після смерті Петра Могили почалося на Україні велике діло. Запорожжя і всі українські козаки не далися в лапи полякам і єзуїтам і піднялися про-

ти Польщі. Козацький гетьман, славний Богдан Хмельницький, підняв проти Польщі всіх козаків і народ, кілька раз розбивав польське військо, розбив і трохи не полонив польського короля Казіміра і визволив всю Україну з польського ярма. Він пристав до московського царя Олексія: цар Олексій прийняв в своє підданство Україну. Однак через кілька років цар знов оддав Польщі половину України по самий Дніпро і Білу Русь, а Чернігівщина й теперішня Полтавщина і город Київ zostались при Московському царстві, і там довго була Гетьманщина. Тоді Польща, забравши назад Київщину, Подоль Волинь, Галичину і Полісся, ще гірше придавила український народ, знов завела там унію і зовсім переманила до себе і тих православних українських панів, які там ще держались своєї віри і свого язика. Половина України і Біла Русь знов застогнали од пекельних мук під Польщею. Народ не витерпів, почав втікати в Гетьманщину і населив землі в теперішній Харківщині, Вороніжській губернії і навіть на Дону, між донськими козаками. В Київщині народ не видержав мук, і Максим Залізняк з Гонтою почали страшну гайдамаччину. Скоро після того руська цариця Катерина побила Польщу і одібрала другу часть України од Польщі, назад тому років 30 сто.

Тільки Галичина і Русь Венгерська одійшла

до німецького цисаря і тепер знаходиться в цисарській державі. Унія у нас зараз зчезла зовсім. Тепер zostався в унії до нашого часу наш український народ в Галичині, в Венгерщині та у нас в руськім царстві в Седлецькій та Люблинській губернії на Підляссі, недалеко од Варшави.

25.	Мод. Левицький.	Як писати службові па-	
		пери українською мовою.	50 коп.
26.	...	Безпартійний. Жарт.	40 коп.
27.	І. Нечуй-Левицький.	Біда бабі Парасці.	45 коп.
28.	...	Микола Джеря.	2 р. 20 коп.
29.	...	Унія і Петро Могила.	60 коп.
30.	В. Степовий.	Запорозький зімовник.	35 коп.

Незабаром вийдуть з друку:

1. Мод. Левицький. Язык, нарѣчіе или говор?
2. І. Нечуй-Левицького. Старосв. батюшки та ма-
тушки.
3. ... Біда бабі Палажці.
4. Н. Романович. Життя людське.

Готуються до друку:

1. І. Франко. Учитель.
2. ... Хрещення Володимира (з чеського).
3. Манжур. Поезії.
4. Джієваніо. Спартак.
5. О. Левицький. Волинські оповідання.
6. Г. Новаленко. Про Будду.
7. ... Про Арабів і Магомета.
8. А. Нащенко. Історія Війська Запоріжського.
9. І. Нечуй-Левицький:
10. ... Бурлачка.
11. ... Чортяча спокуса.
12. ... Перші Київські князі.
13. ... Татари і Литва на Україні.
14. ... Голодному і опеньки м'ясо.
15. С. Чернасенко. Про небо. I і II частини.
16. ... Діткам. Казки.

17. О. Левицький. Полтавські оповідання.
18. . . . Шкільні спогади.
19. Проф. М. Сумцов. Леонардо да-Вінчі.
20. . . . Історичні зразки українськ. літер. єднання.
21. І. Франко. Перехрестні стежки.
22. . . . Для домашнього вогнища.
23. І. Франко. Батьківщина і інші оповідання.
24. . . . Зів'яле листя.
25. . . . Украдене щастя.
26. . . . Данте Аліґ'єрі.
27. . . . Сім казок.
28. М. Левицький. Твори т. I.
29. . . . Твори т. II.

М. та З. Левицьких переклади.

30. І. см. Дагійщина.
31. . . . Вдосвіта.
32. А. Сінклер. Нетри.
33. Куліш. Михайло Чернишенко. Історичні оповід.
34. Історія Риму. } Пишуться по замовленню.
35. Історія Болгарії. }
36. М. Гоголь. } Перекладаються на українську мову.
37. Гурґенев. }

Замовлення на книжки треба робити на головному складі: м. Черкаси, на Київщині, Олександрівська вул., № 104, Видавництву „Січ“.

Упаковка і пересилка у всіх випадках відноситиметься на кошті замовців.

Ціна 60 коп.